

SÁRKÖZY PÉTER

Az olasz irodalom „fortunája” (elterjedése) Magyarországon a 19–20. században

A magyarországi olasz fordítás-irodalom kezdetei

A Magyar Napló 2019 májusi számában közzétett írásomban (*Magyar költők „az olasz negédes kertjében”*) arra kívántam felhívni a figyelmet, hogy a magyar nyelvű irodalom első századaiban Balassi Bálinttól Zrínyi Miklóson át Faludi Ferencig, Csokonai Vitéz Mihályig és Kisfaludy Sándor 1801-ben kiadott *Himfy szerelmei* versciklusáig a legnagyobb hatással költőink formálódására az olasz költészet volt.

A 18. század végén azonban a magyar kultúra is „nyitottabbá” vált a francia felvilágosodás eszméi és az új európai irodalom befogadására, és ezzel a magyar költészetben nemcsak a „deákös” költészet, hanem az olasz költői modellek hatása is véget ért. Ettől kezdve a magyar irodalom is egyre inkább az európai irodalom szerves részévé vált. Költőink nemcsak a klasszikus antik és a reneszánsz olasz költészet hatására írták már műveiket, hanem figyelemmel kísérték és ismerték a korabeli német, francia és angol költők, a neoklasszicizmus és a romantika nagy alakjainak (Lessing, Herder, Goethe, Schiller, majd Heine, Byron, Keats, Shelley, Stendhal, Victor Hugo és társaik) egyre gazdagodó életművét.

Természetesen a 19. században sem szűnt meg az olasz irodalom magyarországi jelenléte, „fortunája”, ahogy az olaszok nevezik az olasz irodalom európai kisugárzását. Sőt, a fordítások alapján akár még azt is elmondhatjuk, hogy tulajdonképpen a századfordulón kezdődött el az olasz irodalmi művek igazi fordítása Magyarországon.

A századfordulón és a 19. században az egyik leg-sikeresebb olasz írónak – vígjátékai révén – Carlo Goldoni számított. Először a németajkú magyar városokban vendégszereplő német színtársulatok adták elő vígjátékait (német nyelven). Az első magyar nyelvű Goldoni-bemutatóra, a *Tettetett beteg (La finta ammalata)* bemutatójára 1792. május 14-én került sor. A darabot Kelemen László magyarította „német eredetiből”. Ezt egymás után követték a századfordulón az új, általában a színészek által németből fordí-

tott és nagy sikerrel előadott darabok.¹ 1796-ban Csokonai Vitéz Mihály is belekezdett egy Goldoni-darab, az *Il bugiardo* fordításába, *A hazúg epítáfuma* címmel, azonban a darab bemutatására vállalkozó társulat híján csak a II. felvonás egyik nagymonológját fejezte be.

Annak ellenére, hogy a századforduló Goldonit követő olasz drámaíróinak, Vittorio Alfierinek és Silvio Pellicónak zsarnokság ellen szóló drámái a cenzúra miatt nem kerülhettek színpadra, nem beszélhetünk az olasz színművészet kiszorulásáról a 19. század első felének magyar kulturális életéből. Ebben az időben ugyanis az olasz opera nagy mesterei: Rossini, Donizetti, Bellini és Verdi művei hódították meg – mint egész Európában – Magyarországon is a közönséget. Ekkor a zenés és prózai színház még nem különült el egymástól, így a korabeli magyar közönség joggal érezhette úgy, hogy az olasz szerzők jelen vannak a magyar színpadokon. Az Operaház 1884. évi megnyitásáig a Nemzeti Színházban bemutatott körülbelül hatezer zenés darabnak majdnem fele, két és félezer volt olasz komponista szerzeménye.² A korabeli magyar közönség számára Verdi *Nabuccójának* 1847–48. évi nagy sikerű előadásai jelentősen hozzájárultak a magyar *Bánk bán* sikeréhez, mint ahogy az olasz operaművészetnek is meghatározó szerepe volt Erkel Ferenc életművének formálásában.

Az olasz fordításiirodalom első korszaka: Dante, Petrarca, Boccaccio művei magyar nyelven

Az olasz irodalom magyarországi ismertségét egészen 1870-ig az is megnehezítette, hogy a bécsi udvar megakadályozta az alattvalók szabad utazását a birodalom határain túlra, főként a forrongó, majd az olasz egységért harcoló Itáliába. A katonatisztek kivül csak a nagyon gazdag arisztokratáknak és a szegény festőknek³ nyílt lehetőségük – a bécsi kancellária

1 A 18. század végén bemutatott Goldoni darabokról részletesen beszámol Várady Imre, az olasz irodalom magyarországi hatásának történetéről írt, olasz nyelvű monográfiájának 500 oldalas bibliográfiájában. E. Várady: *La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria. II. Bibliografia*. Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1934. 140–141.

2 Nagy Artúr: *Olasz színművek és színészek a Nemzeti Színházban 1837–1884-ig*. Budapest, 1940.

3 Berzeviczy Albert: *Magyar utazók Olaszországban a múlt század első felében*. Magyar Könyvtár, 1903; Sárközy Péter: *Magyar utazók, írók, művészek Rómában*. In Uő.: *Róma mindannyiunk közös hazája*. Romanika, Budapest, 2010. 71–95. Az Itáliában járt

különleges engedélyével – egy-egy hosszabb olaszországi tanulmányútra. Ennek következtében az olasz irodalom klasszikusainak és a korabeli olasz irodalom legnevesebb képviselőinek, valamint a magyar költők és írók műveinek immár könyvkereskedelmi célzatú fordítása Magyarországon az európai forradalmakat és háborúkat követő „béke-korszakban”, 1870–1914 között bontakozott ki igazán.

A klasszikus és a kortárs olasz irodalom első jelentős magyar fordítója még a század negyvenes éveiben Császár Ferenc (1807–1858) volt, akinek neve Petőfi költészetének szigorú kritikusaként maradt fenn az irodalomtörténeti emlékezetben, de valójában jelentősége az olasz irodalom magyarországi fordításában és elterjesztésében keresendő. 1830–1840 között a fiemei Magyar Királyi Gimnáziumban tanított magyar nyelvet és irodalmat olasz középiskolai tanulóknak. Ő az első magyar nyelvkönyv és irodalmi antológia szerzője.⁴ Hazatérte után Pesten a Királyi Tábla bírójává lett, de emellett verseket, kritikákat írt, és olasz irodalmi műveket fordított. Így: Vittorio Alfieri két drámáját (1836), Ugo Foscolo Werther-regényét (*Jacopo Ortis utolsó levelei*, 1850) és a *Sírokról* írt nagy preromantikus hazafias költeményét, Cesare Beccaria híres jogelméleti munkáját *A bűnökről és a büntetésekről* (1856), Silvio Pellico fogságának naplóját (1856), valamint Dante az *Új élet* (1852) című verses regényét, és a *Pokol* első négy énekét.

Az olasz irodalom három nagy „koronájának”⁵ (Dante, Petrarca, Boccaccio) és az olasz epikus költőknek igazán elmélyült tanulmányozása Magyarországon ugyanakkor nem Császárhoz, hanem Arany Jánoshoz köthető. Arany komolyan foglalkozott az olasz epikus költészettel: Boiardo, Ariosto, Tasso és Marino eposzaival, és saját maga számára néhány oktávát le is fordított Ariosto *Orlando Furiosójából* és Tasso *Gerusalemme Liberatájából*, Dante *Poklának* első hat sorával együtt. Akadémiai székfoglalóját pedig *Zrínyi és Tasso* címmel tartotta meg. Babits két híres szonettje előtt és mellett a legszebb és legmé-

lyebb magyar ódát az *Isteni Színjátékról* ő írta, Dante címmel, 1852-ben. Az általa szerkesztett Koszorú folyóiratnak nagy szerepe volt 1865-ben, a Dante születésének hatszázadik évfordulója alkalmából Magyarországon szervezett eseményekben, amelyek egyúttal az új Olasz Királyság melletti kiállást is jelentették.

Az 1865-ben egész Európára kiterjedő Dante-centenáriumi ünnepségekhez köthető a magyarországi Dante-kultusz kezdete is.⁶ A centenárium alkalmából kezdte el fordítani a *Divina Commediát* Bálint Gyula tábori lelkész, Tasso eposzának második magyar fordítója. Az európai és főleg a német Dante-láz hatása alatt egymás után jelentek meg az *Isteni Színjáték* egyes részeinek fordításai (Angyal-Engel János, Csicsáky Imre, Cs. Papp József és a Milleneumi *Dante-körkép*hez Gárdonyi Géza is készített egy „magyarosított” fordítást a *Pokolból*), amelyeket a század végén Szász Károly 1885–1899 között kiadott teljes, terzinában készült fordítása zárt.⁷ Szász Károly fordítása ugyan kiérdemelte a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar szakemberek elismerését, ugyanakkor a neves kritikus, Péterfy Jenő, és a Négyesy-szeminárium „nyugatos” költői hiányolták a fordításból Dante költőiségét. Ezért kezdte el fordítani Babits Mihály 1908-ban az *Infernót*, hogy meggyőződjön arról: „Dante száz húrú hárfájának van-e elég ereje visszhangozni” egy új magyar költő hangját.⁸ A közelmúltban, 2016-ban Nádasdy Ádám az angol fordítókhoz hasonlóan rímtelen drámai jambusokban fordított, filológiai magyarázatokkal ellátott teljes *Isteni Színjátéka* igen pontos. Magam is elismerem az új fordítás értékeit és hasznosságát, de úgy hiszem:

és dolgozó magyar festők, szobrászok, építészek olaszországi tevékenységét Lyka Károly részletesen bemutatja a *Magyar művészet 1800–1850* című munkájában (Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. Kiadása, Budapest, 1942. 226–256).

4 F. Császár: *Grammatica ungherese per l'usodegliitaliani*. Zágráb, Pest, 1833.

5 Dantét, Petrarcát és Boccacciót az olasz irodalomtörténetben az olasz nyelv első firenzei királyainak – „le tre corone della lingua italiana” – nevezik.

6 Kaposi József: *Magyarország és Dante születésének hatszázados évfordulója*. In. Uő: *Dante Magyarországon*. Révai, Budapest, 1911. 128–136.

7 Dante *Színjátékának* magyarra ültetésével. Dante Magyarországi fortunájáról 1911-ben Kaposi József írt monográfiát; Szász Károly fordításáról Péterffy Jenő; a többi 19. századi fordítóról Szauder József; Babits Dante-fordításáról Szauder József, Rába György és Mátyus Norbert írtak komoly elemzéseket. Lásd: Szauder József: *Dante a XIX. század magyar irodalmában*. In. *Dante a középkor és a renaissance között*. Szerk.: Kardos Tibor, Akadémiai, Budapest, 1966. 499–575.; Rába György: *Két költő: Dante és Babits*. Uo. 575–633.; Mátyus Norbert: *Babits és Dante. Filológiai közelítés Babits Dante fordításához*. Szent István Társulat, Budapest, 2015.

8 *Babits Mihály Dante fordítása. Műhelytanulmány*. Nyugat, 1912/8.

Babits fordításának költői nagysága máig vitathatatlan.⁹

A magyarországi 20. századi Dante-kultusz 1921-ben, a költő halálának hatszázadik, majd az 1965. évi, születésének hetedik centenáriumán éledt fel újra. 1921-ben a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Berzeviczy Albert által a magyar–olasz kapcsolatok felújítására 1920-ban létrehozott Corvin Mátyás Társaság (Società Mattia Corvino) az évforduló ünnepeit az 1848/49-ben kialakult magyar–olasz barátság felélesztésére használta fel, és a rendezvényekről rendszeresen beszámoltak a Társaság 1921–1943 között, olasz nyelven kiadott Corvina című folyóiratban.¹⁰ 1920-ban jelent meg a *Purgatorium*, 1922-ben a *Paradicsom* Babits fordításában, majd 1940-ben a teljes három cantica a fordító száz oldalas bevezető tanulmányával és jegyzeteivel.

A két világháború között egymás után kerültek lefordításra Dante más költői művei is, mint a *Vita Nuova*, és a latin nyelvből fordított prózai munkái. Részben ezek felhasználásával szerkesztette meg Kardos Tibor, a pesti olasz tanszék 1949–1973 közötti professzora *Dante összes műveinek* első kiadását. A kötet először a Helikon kiadásában jelent meg 1962-ben, majd a centenáriumra való tekintettel, új kiadásban 1965-ben. A Dante-évfordulóra látott napvilágot, szintén Kardos Tibor szerkesztésében, az Akadémiai Kiadónál egy, a magyar dantisztikát máig meghatározó nemzetközi tanulmánykötet, *Dante a középkor és a renaissance között*¹¹ címmel.

A másik két firenzei „koronás költőnek” magyarországi fordítása érdekes módon háttérbe szorult Dante mögött, annak ellenére, hogy mindkettőjük munkássága már a 14. század végétől ismert volt Magyarországon. Petrarca latin nyelvű prózai műveit sokan olvasták, és a 17. századtól előbb latinul, majd magyar fordításokban is hozzáférhető volt. Az olasz „vulgáris” köznyelven írt *Daloskönyve* nemcsak a 16. századi európai szerelmi költészetet határozta meg, hanem a magyar petrarkizmust is, Balassi Bálinttól egészen Kisfaludy Sándorig. Ugyanakkor szonettjei-

nek első fordítására és kiadására a 19. század végéig várni kellett, majd Radó Antal és Sárközi György válogatott fordításai¹² után a teljes *Canzoniere* magyar kiadása 1967-ben jelent meg, Kardos Tibor professzor kezdeményezésére és szerkesztésében, az Európa Kiadónál, hús fordító közreműködésével. Folyamatban van Petrarca latin műveinek kétnyelvű kiadása, amelyet a szegedi latin tanszék tanárai és egykori diákjai készítenek, Szörényi László és Lázár István szerkesztésében a Lazi Kiadó gondozásában.

Boccaccio *Dekameronjának* a 16. századtól Magyarországon is több olvasója volt. Egy-egy latinra fordított novellája alapján írt széphistóriát Istvánffy Pál 1539-ben és Enyedi György 1577-ben, amelyek a 18. század végéig több kiadásban is megjelentek.¹³ Ugyanakkor, miközben a *Dekameron* első német, francia és spanyol fordításai már a 15. században kiadásra kerültek, az első magyar fordítása csak 1879-ben jelent meg, akkor is elég sajátos körülmények között: csak a száz novella, a keret-elbeszélések és a fordító nevének feltüntetése nélkül.¹⁴ Ennek a fordításnak a századfordulóig 25 kiadása jelent meg, annak ellenére, hogy igen negatív volt a kritikai visszhangja a keret-elbeszélések nélküli száz novellának. Heinrich Gusztáv szerint „a fordítás nem a legtisztább szándékkal készült, és a ponyvairadalom körébe való.”¹⁵ Ezért a századfordulótól kezdve egymás után jelentek meg az új fordítások (Zempléni P. Gyula, 1890; Rényi Gyula, 1899; Radó Antal, 1899; Bokor János, 1909; Balla Ignác, 1920). A *Dekameron* filológiai szempontból is pontos fordítását a tragikus sorsú klasszikafilológus, Révay József készítette 1931-ben, Radó Antal versbetéeteivel. Ez a fordítás 1945 után több mint hús kiadásban jelent meg. Az első világháború után Boccaccio többi munkája (*Fiametta*, *Ninfale Fiesolano*, *Corbaccio*, *Dante élete*) is kiadásra került, ezek alapján készült és jelent meg 1964-ben a Helikon klasszikusok sorozatban *Boccaccio művei-*

9 Sárközy Péter: *Babits Dante-fordításának korszerűsége*. In: Uő.: *Itália vonzásában*. Nap Kiadó, Budapest, 2014. 126–154., Uő.: *Az új „magyar-Dante”. Nádasdy Ádám Isteni Színjáték fordítása*, Magyar Napló, Budapest, 2017. április, 17–24.

10 A folyóirat repertóriumát a római egyetem magyar filológiai folyóiratának, a Rivista di Studi Ungheresi 1996–1997. évi számaiban közzöltük: Ruzicska Pál–Kovács Zsuzsa: *La rivista Corvina*.

11 *Dante a középkor és renaissance között*. Szerk.: Kardos Tibor, Akadémiai, Budapest, 1966

12 *Petrarca összes szerelmi szonettjei*. Ford., jegyz.: Radó Antal, Franklin, Budapest, 1886; *Francesco Petrarca daloskönyve / Rimescelte*. Ford.: Sárközi György, Franklin, Budapest, 1943

13 Lásd: Heinrich Gusztáv: *Boccaccio a XVI. századi költészetünkben*. In: Uő.: *Boccaccio élete és művei*. Franklin, Budapest, 1881

14 *Boccaccio 100 vig elbeszélése olasz eredetiből fordítva*. Rosenberg, Budapest, 1880

15 Az addig ismeretlen fordító neve az 1896. évi 12. kiadásban tűnik fel először: Szász Károlyként megjelölve. Később ezt úgy próbálták igazolni, mintha nem a neves akadémikus, református püspök készítette volna ezt a bestsellerré vált sikamlós olvassmányt, hanem kolozsvári unokaöccse, a Puskin-fordító ifj. Szász Károly (1863–1925), de ő 1880-ban még csak 17 éves gimnazista diák volt.

nek gyűjteményes kiadása, Kardos Tibor és Rózsa Zoltán szerkesztésében.

Az olasz fordítás-irodalom a 20. század első felében

Az olasz irodalom legjelentősebb magyar fordítója és italianistája a 19. század utolsó két évtizedében és a 20. század első felében Radó Antal (1862–1944) volt. Szerepe hasonló volt Császár Ferencéhez. Pályáját újságíróként kezdte, pesti lapok milánói tudósítója volt, majd a parlamenti gyorsíró iroda vezetőjeként dolgozott. Kiváló költő és műfordító volt, 1922-től tragikus haláláig a Magyar PEN Club fordító tagozatának elnöke. Legnagyobb elismertséget a klasszikus és a modern olasz költők műveiből készített fordításaival érdemelte ki: *Petrarca összes szerelmi szonettje* (1885), *Olasz költőkől* (1886), *Leopardi összes lírai verse* (1890), *Az Örvongő Lórántból* (1914), *Dante Pokla* (1921). Emellett újságcikkeiben, recenzióiban rendszeresen mutatta be az új olasz irodalom jelentős képviselőinek (Carducci, Pascoli, D’Annunzio) műveit. Ő írta az első magyar nyelvű irodalomtörténeti kézikönyvet (*Az olasz irodalom története*, 1896). Radó Antalnak és az ő példáját követő fordítóknak köszönhető, hogy az egyre inkább iparaggá váló fordításirodalom magyarországi elterjedése idején a századfordulótól a magyar olvasóközönség megismerhette az új olasz irodalmat. Giovanni Vergát, Giosué Carducci költészetét, Edmondo De Amicist, D’Annunzio regényeit és drámáit, valamint az olasz női szerzők első képviselőinek (Matilde Serao, Ada Negri, Grazia Deledda) műveit.

Ahogy azt Rába György kiváló tanulmányaiban bemutatta, a 20. század elején az új irányok és költők magyarországi megismertetésében igen nagy szerepe volt a Nyugat folyóirat fiatal költőinek és íróinak (Babitsnak, Kosztolányinak, Szabó Dezsőnek) és a lap italianista szerkesztőinek, kritikusaiknak (Fenyő Miksának, Elek Artúrnak, Király Györgynek).¹⁶ Szinte szimbolikusnak tarthatjuk, hogy az első számban Ignotus bevezetőjét, Elek Artúr egy dekadens olasz költőről, Arturo Grafról írt tanulmánya követte. A modern olasz költők (Carducci, Fogazzaro, Graf, Pascoli, D’Annunzio, Gozzano, Stecchetti, Palazzeschi és Ma-

rinnetti) versei fontos részét képezik Kosztolányi *Modern költők* műfordítás-kötetének. Babits Mihály – emberfeletti munkát kívánó – *Isteni Színház*-fordítása és az *Amor Sanctus*-kötet mellett, csak Leopardi egyik versét (*Szilviához*) fordította le (emellett írt egy gyönyörű verset Leopardi és saját magányáról *Recanati* címmel), valamint a Nyugat első évfolyamaiban több könyvismertetést és recenziót írt a modern olasz írókról – Kosztolányihoz és Szabó Dezsőhöz hasonlóan –, az olasz futurizmusról és Kassák aktivista folyóiratairól is.¹⁷

A két világháború közötti Magyarországon a magyar–olasz barátság jegyében a korabeli olasz irodalom szinte minden jelentős képviselőjének (Gabriele D’Annunzio, Giovanni Papini, Luigi Pirandello, Riccardo Bacchelli, Massimo Bontempelli) művei magyar fordításban is elérhetőek voltak. D’Annunzio és Pirandello darabjait a színházak rendszeresen műsorra tűzték. Az olasz regények fordításában fiúmei olasz fordítók (Mario Brelich, Antonio Widmar, Ignazio Balla) mellett neves írókat is találhatunk, mint a Pirandello-drámákat fordító Heltai Jenőt és Karinthy Frigyest (a *Hat szerep keres egy szerzőt* fordítóját), vagy a filozófus Fülep Lajost (Giovanni Papini *Krisztus története* című könyvének szerkesztőjét és társfordítóját). Hasonlóképp, a fiatal Déry Tibor fordította magyarra Pirandello *Mattia Pascal két élete* és *A kiteszított* című regényeit.

A legtöbb olasz regényt (majd félszázat) Gáspár Miklós fordította. Ezek között sok bestseller volt, mint Pittigrilli ponyvaregényei, de lefordította Pirandello novelláit, Riccardo Bacchelli egy regényét, De Amicis *A szív* című híres művét, valamint Collodi *Pinocchioját* is ő ültette át magyarra. A fordító neve mögött egy magyar drámaíró nő, Gáspár Margit „rejtőzött”, aki a második világháború után az ötvenes évek magyar színházi életének egyik vezetőjeként, az Operett Színház igazgatónőjeként lett közismert. Kevesen tudták, hogy a „vörös csárdáskirálynő” a harmincas években „más színekben” lett olasz fordító, Italo Balbo és Marinetti barátnője. Mindez nem titok,

16 Rába György: *Szép hűtlenek*. Akadémiai, Budapest, 1969; Uő: *La primagenerazione della rivista „Nyugat” e la letteratura ungherese*. (A Nyugat folyóirat és az olasz irodalom). In: *Italiae Ungheria. Diecisecoli di rapporti letterari*. (Itália és Magyarország. Tíz évszázad irodalmi kapcsolatai). Szerk.: Horányi M.–Klaniczay T. Budapest, Akadémiai, 1967. 291–306.

17 Babits Mihály: *Carducci magyarul, Vörösmarty olaszul és más dolgok*. Nyugat, 1911. 983–984.; *Futurizmus*. Nyugat, 1910. 487–488. Lásd: Dobó Gábor: *A futurizmus Magyarországon (1909–1944)*. Irodalomtörténeti Közlemények, 2016/6. 709–728.

hiszen Gáspár Margit minderről életrajzi regényében, a *Láthatatlan királyságban*¹⁸ részletesen beszámol.¹⁹

Az olasz irodalom magyarországi fogadtatása a II. világháború után

A II. világháború után, az úgynevezett hidegháború éveiben megváltozott a magyar–olasz kulturális kapcsolatok helyzete. Az ötvenes évek első felében a kevés klasszikus mellett szinte kizárólag csak az olasz fasiszta ellenállásról szóló műveket jelentettek meg Magyarországon (Antonio Gramsci: *Levelek a börtönből*, 1949; Renata Vigano: *Ágnes halála*, 1950; Francesco Jovine: *Elátkozott föld*, 1952). Ugyanakkor az olasz neorealizmus igazi képviselőinek (Elio Vittorini, Vasco Pratolini, Italo Calvino) műveit csupán a hatvanas évek második felében adták ki, sőt Pier Paolo Pasolini regényeinek magyar fordítása csak az új évszázad első évtizede végén kezdődött el, amikor a pozsonyi Kalligram Kiadó elkezdte megjelentetni Pasolini életműsorozatát.²⁰

A magyar italianisztika megújulása az ötvenes évek második felében és a hatvanas években kezdődött el, elsősorban a budapesti és a szegedi egyetemi olasz tanszékek tudományos munkásságának és az olasz költők és írók (Dante, Petrarca, Boccaccio, Machiavelli, Goldoni, Manzoni, Nievo, Leopardi, Carducci, Pascoli, Pirandello) műveinek kiadása terén végzett szerkesztői és fordító munkájának köszönhetően. A klasszikusok kiadásában a Kardos Tibor vezette budapesti olasz tanszék, a tudományos kutatásban az MTA Irodalomtudományi Intézet italianista kutatóinak: Klaniczay Tibornak, Rába Györgynek és Szauder Józsefnek tudományos munkássága járt elől (akiket később tanítványaik követtek).

A hatvanas–hetvenes években egymás után jelentek meg a modern olasz irodalmat bemutató antológiák, mint a *Modern olasz költők* versei, vagy a húsz 20. századi olasz íróról és költőről készült tanulmánykötet.²¹ Nagy szerepe volt a 20. századi modern olasz irodalom hazai megismertetésében az 1956 ok-

tóberében alapított Nagyvilág című folyóiratnak²², és az 1957-ben alapított Európa Könyvkiadónak.

A világirodalom klasszikus és kortárs műveinek kiadására specializálódott Európa Kiadónál a kezdektől fogva komoly tere volt az olasz irodalomnak. Már az ötvenes években megjelentetett első kötetek között a klasszikusok (Dante, Petrarca, Goldoni, Manzoni, Giovanni Verga és Federico de Roberto) mellett megjelentek a II. világháború utáni neorealista regények, a még Határ Győző által fordított Vasco Pratolini (*Szegény szerelmesek krónikája, A városnegyed*), Carlo Bernari (*Nápoly eladó*), Goffredo Parise, Mario Soldati művei. A hatvanas években vált a kiadó sztár-regényírójává Aberto Moravia egzisztencialista-erotikus regényeivel (*A közönyösek, A megalkuvó* stb.), főként az *Egy asszony meg a lánya* című kisregény filmváltozatának sikere után. 1961 nagy eseménye volt Giuseppe Tommasi di Lampedusa *A párdúc* című regényének megjelentetése Füsi József (halála miatt befejezetlen) fordításában. Az Európa Kiadó olasz fordítói „első generációjának” (Kálnoky László, Karsai Lucia, Lator László, Lontai László, az erdélyi Lőrinczi László, Székely Éva, Telegdi Polgár István, Zsámboki Zoltán és még többeknek) köszönhető az olasz hermetizmus és egzisztencializmus költői (Eugenio Montale, Umberto Saba, Salvatore Quasimodo) és írói (Cesare Pavese, Elio Vittorini, Italo Calvino, Dino Buzzati, Elsa Morante) műveinek magyarországi hatvanas–hetvenes években elért sikere. Ugyanakkor érthetetlen, hogy Sandro Pennának miért csak költői antológiákban jelentek meg versei (igaz, ott Rába György és Rónay György fordításában), és Pasolini első kötetei is csak a rendszerváltást követő években kezdtek önálló kötetekben is megjelenni.²³

A nyolcvanas évektől kezdve Barna Imre fordítói munkásságának köszönhetően, Umberto Eco és Claudio Magris szinte összes műve azonnal elérhetővé vált az olaszul nem tudó magyar olvasók számára. Barna Imre után, a szintén magyar szakon végzett Magyarósi Gizella lett az Európa Kiadó irodalmi

18 Gáspár Margit: *Láthatatlan királyság*. Szépirodalmi, Budapest, 1985

19 Sárközy Péter: *Marinetti és a „Csárdáskirálynő”*. Hittel, 2017/3. 55–63.

20 Pier Paolo Pasolini válogatott munkái. *Utcakölykök*. 2009; *Erőszakos élet*. 2011; *Korom vallása. Versek*. Ford.: Csehy Zoltán, 2013; *Olaj*. 2015

21 *Modern olasz költők*. Szerk.: Rába György és Sallay Géza, Magvető, Budapest, 1965; *Olasz irodalom a XX. században*. Szerk.: Szabó György, Gondolat, Budapest, 1967

22 *Nagyvilág repertórium, 1956–2000*. Szentendre, Mokka-ODR

23 *Egy halott énekei*. Vál., ford., utószó: Parcz Ferenc, Új Mandátum, Budapest, 1994; *Mindenszentek és Halottak között: Pier Paolo Pasolini*. Összeállította: Parcz Ferenc, Új Mandátum–Montázs, Budapest, 2000. Dobai Péter 2002-ben jelentette meg korábban folyóiratokban publikált Pasolini-tanulmányait és -fordításait: *Angyali agresszió. Írások Pasoliniról és a filmről*. Nagyvilág Kiadó, Budapest, 2002.

vezetője. Neki köszönhető az első igazi Holocaust-könyv, Primo Levi 1946-ban írt *Se questo è un uomo* magyar fordítása és megjelentetése (*Ember ez?*, 2014) a szerző más műveivel együtt, ezen túl a magyar származású olasz író, Giorgio Pressburger regényeinek magyarra ültetése, valamint Marceкло D’Orta nagy sikerű ifjúsági könyveinek kiváló fordítása. Ugyanakkor szerkesztője és egyik fordítója volt Goldoni színművei háromkötetes új kiadásának és Benvenuto Cellini önéletrajzának is.

A kilencvenes évekre Barna Imre és Magyarósi Gizella mellett egy igen jelentős új olasz fordítónemzedék formálódott az öt magyarországi olasz tanszéken. Köztük Szénási Ferenc, a szegedi egyetem tanára (a 20. századi olasz költők és írók fordítója, Italo Calvino monográfiusa és a 20. századi olasz irodalomtörténeti kézikönyv szerzője²⁴), Lukácsi Margit, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem olasz tanszékének tanára (Luigi Pirandello, Pier Paolo Pasolini, Antonio Tabucchi, Dacia Maraini, Tomaso Landolfi és Andrea Camilleri regényeinek fordítója), vagy a Szegedi Egyetemen végzett Matolcsi Balázs gimnáziumi nyelvtanár (a Strega-díjas, mai olasz szerzők – Niccolò Amanti, Alessandro Barrico, Elena Ferrante, Paolo Giordano, Alberto Saviano – magyarországi bemutatója).

Az 1993-ban újraalapított debreceni olasz tanszék első vezetője, Madarász Imre kezdeményezésére az

24 Szénási Ferenc: *Italo Calvino*. Osiris, 1994; *Uő: A XX. századi olasz irodalom*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004

Eötvös József és a Hungarovox Kiadó gondozásában a századfordulótól kezdve egymás után jelentek meg a nagy olasz reneszánsz költőket és a 18-19. századi klasszikusok műveit bemutató kötetek, köztük a magyar italianisták doyenjének, Simon Gyulának Ariosto, Boiardo, Poliziano Aretino, Alfieri, Carducci, Pascoli gondos előszavakkal ellátott fordításkötetei. Így jelentek meg a költő Baranyi Ferenc és Hárs Ernő olasz fordításai is.²⁵

Így elmondhatjuk, hogy az olasz irodalom szinte teljes tárháza a 21. század elején már magyar nyelven is elérhető. Természetesen a tudományos kutatáshoz és a nagy költői értékű művek igazi szépségeinek megértéséhez az eredeti nyelv tökéletes ismerete szükséges, a költői művek átadásához pedig igazi költő-fordítókra van szükség, mint a „magyar Dante” esetében Babits Mihály és Nadasdy Ádám volt. Rendkívül fontos, hogy minél több olvasó magyar nyelven is hozzá tudjon jutni az olasz irodalom, az európai irodalom egyik legnagyobb hagyományokkal és remekművekkel rendelkező értékeihez.

25 Lásd: Baranyi Ferenc: *Szerelem és nemes szív. Olasz költők versei*. Hungarovox, Budapest, 2003; Dante: *A pokol*. Tarandus, 2012; Hárs Ernő olasz fordításai: Dante: *A virág. Szonettek*. Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2015; Petrarca: *Diadalmenetek*. Eötvös József Kiadó, Budapest, 2007; Tasso: *A megszabadított Jeruzsálem*. Szent István Társulat, Budapest, 1995. Az eposznak 1995-ben még egy fordítása jelent meg, Tusnady László, a Sárospataki Comenius Főiskola emeritus tanára, Tasso-kutató munkája, az Eötvös József Kiadó gondozásában.

Szűzanya-szobrok